

Вітрук Н. Л.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
E-mail: n.l.vitruk@gmail.com

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НЕСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

У статті окреслено основні напрями вивчення номінативних речень у слов'янських та неслов'янських мовах. З'ясовано, що вказаний тип синтаксичних одиниць належить до активно вживаних конструкцій не тільки у східнослов'янських, але й у багатьох індоєвропейських мовах, і не тільки. Встановлено такі аспекти дослідження номінативних речень: походження, функціонування, формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, функційно-стилістичний, комунікативний, прагматичний, лінгвокогнітивний тощо.

Ключові слова: *односкладні іменні речення, номінативні речення, аспекти дослідження, слов'янські мови, неслов'янські мови.*

*Існування називних речень як особливої
і виразно окресленої синтаксичної конструкції
ні в кого з сучасних українських мовознавців,
учителів і навіть учнів, здається, сумнівів, не викликає*
Ю. Шевельов

У багатьох граматичних працях упродовж XIX–XX ст. чимало уваги приділено вивченню номінативних речень. І хоча питання дослідження цього типу односкладних конструкцій у мовознавстві не нове, бо наявні значні різноаспектні напрацювання, проте спостерігаємо, що за останні десятиліття інтерес до висвітлення окремих проблем став значно ширшим, і не тільки в роботах українських, а й зарубіжних науковців, які впевнено переконують, що вказаний тип речень є не тільки в індоєвропейських, а й в інших, неспоріднених з індоєвропейськими, мовах [8, с. 165].

Мета нашого дослідження – встановити аспекти дослідження номінативних речень у слов'янських та неслов'янських мовах.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити, в яких саме слов'янських та неслов'янських мовах порушували питання вивчення номінативних речень; 2) з'ясувати основні підходи дослідження; 3) виявити, як репрезентовані ці синтаксичні одиниці в тій чи тій мові.

Система поділу простих речень на двоскладні й односкладні специфічно виявляє себе в усіх слов'янських мовах: у східнослов'янських така дихотомія чітка і виразна, а от у західно- і південнослов'янських – не зовсім. Тому, очевидно, дослідження номінативних речень у східнослов'янських мовах є більш різнобічними і чи не найґрунтовнішими, а у синтаксисі західно- і південнослов'янських теорія односкладних речень відсутня [6, с. 64].

В українській, російській та білоруській мовах номінативні речення досліджували тривалий час і у багатьох аспектах: походження, функціонування, формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному, логіко-семантичному, функційно-стилістичному, комунікативному, лінгвокогнітивному, прагматичному, порівняльному тощо.

Аналіз формально-синтаксичного вивчення номінативних речень засвідчив, що за будовою ці конструкції бувають: непоширеними (головний член речення виражений зазвичай іменником, займенником, рідше – прикметником, числівником, кількісно-іменним словосполученням, дієприкметником) і поширеними (у складі речення можуть бути компоненти з означальними (найчастіше), об'єктними та обставинними значеннями). Крім того, непоширені й поширені конструкції залежно від комунікативно-стилістичного спрямування можуть вживатись поодинокі і групами, а також поєднуватись у складні сполучникові й безсполучникові синтаксичні конструкції, або ж, навпаки, розподіляться на окремі короткі речення-парцеляти [1, с. 7–9; 2, с. 62]. При семантичній характеристиці

такого типу односкладних речень з'ясовано, що головний член конструкції називає, фіксує або констатує наявність найрізноманітніших об'єктів навколишньої дійсності. При цьому він може бути виражений конкретним (*поле, командир, грізний вал*), абстрактним (*задуха, утиски, глибока ніч*), збірним (*молодь, листя*), речовинним (*жито, пісок*), власним (*Київ, Кавказ*), загальним (*хата, околиця, гори*) і т. д. іменником чи іншою субстантивованою частиною мови, ужитим у прямому (*тихий ранішній час*) чи переносному (метафоричному) значеннях (*медові пуці, липовий намет, оце вояк*) з позитивною (*герой, молодчина, красуня*), нейтральною (*карі очі, літній ранок*) чи негативною (*неприємний чоловік, базіка*) оцінкою явища, предмета, особи [1, с. 9–10]. Номінативні речення широко поширені у різних стилях мови, але їх використання залежить від манери письма певного письменника [11, с. 137].

Суперечливим у трьох східнослов'янських мовах є питання виокремлення функційно-семантичних різновидів номінативних речень. Розмежовують їх в основному на дві групи: буттєві (екзистенціальні, описові) та вказівні. Інші, зокрема, оцінні та називні речення, на думку багатьох граматистів, не належать до номінативних речень, оскільки називають предмет без значення буття [11, с. 138].

Незважаючи на відсутність у традиційних граматиках інших слов'янських мов теорій про односкладні речення, натрапляємо все ж таки на дослідження номінативних речень у структурному і функційно-семантичному аспектах у польській, чеській та словацькій мовах. Зокрема, прихильником вирізняти номінативні речення з-поміж неповних поряд з дієслівними був видатний чеський синтаксист Й. Зубатий, погляди якого послідовники не розвинули через відсутність докладних аргументованих доказів [18, с. 31–32]. Підтвердження використання номінативних синтаксичних структур у західнослов'янських мовах, хоча й обмежене, знаходимо і у працях словацьких граматистів Б. Летца [19], Ф. Міко [20]. І. Кононенко, вивчаючи синтаксис польської мови, стверджує: «В українській і польській, як в усіх слов'янських мовах, уживаються односкладні номінативні речення, головний член яких переданий іменником або субстантивованим словом у називному відмінку. ... Головною функцією таких речень є констатація буття явищ, подій, наявності предметів» [6, с. 71]. Речення типу *Дощ, Буря* у польському мовознавстві називають невербальними еквівалентами, тому що в них потенційно можна ввести присудок.

Очевидно, причина невиокремлення номінативних конструкцій від неповних є такою ж, якою її окреслив ще на початку ХХ ст. Ю. Шевельов, характеризуючи праці західноєвропейських синтаксистів початку ХІХ ст.: «у практиці західноєвропейських мов називні речення зустрічаються так само часто і приблизно в тих же функціях, що і в українській або російській. Захоплені теоретичними сперечаннями про можливість чи неможливість бездієслівного і беззв'язного речення, дослідники виявили певну сліпоту до фактів живої мови або невміння зрозуміти ці факти поза звичними шаблонами синтаксичних схем» [18, с. 34].

Не менш дослідженими у порівнянні зі слов'янськими, за нашими спостереженнями, є номінативні речення у неслов'янських мовах: німецькій, англійській, французькій, італійській, іспанській, японській та ін. Розглядають їх найчастіше у стилістичному, точніше, функційно-стилістичному аспекті, а також у структурному, семантичному, комунікативному, прагматичному тощо.

У германських мовах номінативні синтаксичні конструкції вивчали Г. Каган (граматичний, стилістичний аспекти), Н. Рудницька, С. Нікіфорова (функційно-стилістичний аспект), Л. Юркевич, І. Любовська (структурний, семантичний, функційно-стилістичний аспекти), О. Егорова (комунікативний аспект) та ін. Дослідники констатували, що мовці використовують такий тип односкладних речень дуже рідко (переважно у діалогічних текстах), оскільки їхній синтаксичний потенціал зумовлений здебільшого контекстом [12, с. 18], хоча у конструктивному плані вони є автономними одиницями [4, с. 6] з чітко вираженими комунікативними функціями [10, с. 347].

У романських мовах, як стверджують синтаксисти, номінативні речення належать до найбільш вживаних синтаксичних структур. І це не дивно, адже саме французький мовознавець Антуан Мейє першим ужив термін «номінативне речення» 1904 р. і є основоположником теорії цього типу синтаксичних одиниць. Учений досліджував наявність номінативних речень у санскриті, староперській, грецькій, латинській та старослов'янських мовах [16].

У французькій (М. Куровська, О. Одинець, О. Швець), італійській (О. Кундис) та іспанській (П. Майкова) мовах здійснений всебічний аналіз номінативних конструкцій. Характеристика структурних, семантичних та функційних особливостей цих речень має багато спільного з їх описами у слов'янських мовах: 1) на відміну від двоскладних, номінативні речення є окремим типом бездієслівних одиниць; 2) за структурою номінативні речення можуть бути дво-, три та чотирикомпонентні; 3) мають широкі семантичні можливості; 4) є поліфункційними у плані вираження різних логіко-семантичних відношень; 5) залежно від місця розташування у тексті змінюють свої функції; 6) взаємодія форми, функції і значення, що має асиметричний характер, дає можливість виявити первинну функцію (констатувальну), первинне значення (буттєвість) і первинну форму вираження (поширений тип); 7) поширені у різних стилях мови (художньому, публіцистичному, офіційно-діловому та розмовному).

Трапляються номінативні речення, за словами К. Комісарова, і у японській мові: «Найважливішим для мовця є сам предмет, його сутність. Лаконізм номінативних речень безпосередньо апелює до уяви читача. Саме тому такі речення часто використовують в описі, що вводить читача в обстановку дії літературного твору» [5, с. 189]. Автор вказує на використання буттєвих речень, їх основне функційне призначення.

Наявні також дослідження номінативних речень у порівняльному аспекті. Наприклад, С. Рісінзон з'ясувала особливості функціонування номінативних речень у різних стилях російської і англійської мов. Дослідниця констатує, що «базовою моделлю номінативних речень є двоконпонентна конструкція з препозитивним компонентом, який виконує функцію суб'єкта, але найбільш поширеною у російській і англійській мовах є одноконпонентна конструкція як неповний структурно-семантичний варіант базової моделі, тісно пов'язаної з констигацією» [14, с. 4]. При цьому для англійської мови характерне вживання непоширених одноконпонентних номінативних речень із предметним значенням, а вживання особистісних та темпоральних зовсім не властиве [14, с. 19]. Дуже схожими в обох мовах, як стверджує С. Рісінзон, є стилістичні характеристики, насамперед при описах явищ, подій, в утворенні так званих ланцюжків номінативних речень. Відмінність полягає тільки в особливостях уживання номінативних речень у тому чи тому стилі мовлення [14, с. 19].

О. Гофман порівняла основні структурно-семантичні типи односкладних речень російської мови з аналогічними конструкціями англійської і німецької, з'ясувавши при цьому всі схожі та відмінні ознаки. Щодо номінативних речень, було виокремлено буттєві, вказівні та називні функційно-семантичні типи й зазначено, що перші два легко трансформуються у двоскладні, а третій тип – ні.

Як бачимо, огляд аспектів дослідження номінативних речень засвідчує, що у багатьох як слов'янських, так і неслов'янських мовах цей тип синтаксичних одиниць наявний, але представлений певними комунікативно зумовленими структурними чи функційно-семантичними різновидами.

Перспективу дослідження вбачаємо насамперед у подальшому глибшому аналізі синтаксичних особливостей номінативних конструкцій загалом і в конкретній мові зокрема.

Список використаної літератури

1. Вітрук Н. Л. Односкладні іменні речення в сучасній українській літературній мові: структура і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова / Н. В. Вітрук. – Чернівці, 2012. – 20 с.
2. Гаўрош Н. Семантыка-функцыянальныя тыпы намінатыўных сказаў / Ніна Гаўрош, Ірына Савіцкая // Роднае слова. – 2014. – № 1. – С 60–63.
3. Гофман О. В. Односоставные предложения в русском, английском и немецком языках в сопоставительном аспекте : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / О. В. Гофман. – Уфа, 2006. – 26 с.
4. Єгорова О. М. Структурні особливості і прагматичні значення номінативних речень-текстем англійської мови (на матеріалі драматургічних творів англомовних авторів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – герм. мови / О. М. Єгорова. – К., 1994. – 16 с.
5. Комісаров К. Стилістичний аспект синтаксису японської мови / Костянтин Комісаров // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – Львів, 2013. – Вип. 59. – С. 183–196.
6. Кононенко І. Типологія односкладних речень в українській і польській мовах / Ірина Кононенко // StudiaUcrainicaVarsoviensia 2. – Językoznawstwo. – Krakow, 2014. – С. 63–73.

7. Кундис О. Т. Номинативні речення в італійському мас-медійному дискурсі [Електронний ресурс] / О. Т. Кундис // Науковий блог НаУ «Острозька Академія». – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2012/nominatyvni-rechennya-v-italijskomu-mas-medijnomu-dyskursi/>
8. Кундис О. Т. Структурні та семантичні особливості номинативних речень в італійській мові / Ольга Кундис // Вісник Львівського університету. – Серія Іноземні мови. – Львів, 2013. – Вип. 21. – С. 165–170.
9. Куровская М. В. Номинативные предложения в современном французском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 – роман. языки/ М. В. Куровская. – Ленинград, 1984. – 16 с.
10. Любавская И. Ю. Номинативные оценочные предложения в английской разговорной речи [Электронный ресурс] / И. Ю. Любавская // Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского. – 2012. – № 6 (1). – С. 346–349. – Режим доступу : [www.unn.ru/pages/issues/vesnik/9999999_West_2012_6\(1\)/57.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vesnik/9999999_West_2012_6(1)/57.pdf)
11. Маршэўская В. В. Намінатывныя сказы ў мове твораў М. Гарэцкага/ В. В. Маршэўская // Максім і Гаўрыла Гарэцкія: жыццё і творчасць (да 100-годдзя Першай і 75-годдзя Другой сусветных войнаў) : матэрыялы XXII Гарэцкіх чытаньняў. – Мінск : Выд. В. Хурсік, 2014. – С. 137–141.
12. Никифорова С. А. Номинативное предложение как компонент структуры текстового целого (на материале немецкоязычной прозы и поэзии) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – герм. языки/ С. А. Никифорова. – Санкт-Петербург, 2006. – 18 с.
13. Одинец А. И. Семантико-синтаксические и функционально-прагматические особенности номинативных предложений в современном французском языке : автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.05 – роман. языки/ А. И. Одинец. – Иркутск, 1997. – 16 с.
14. Рисинзон С. В. Номинативные предложения (лингвистический статус и стилевое функционирование в русском и английском языках): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языкознания/ С. А. Рисинзон. – Саратов, 1992. – 20 с.
15. Фоминова Д. В. Номинативные предложения в рекламных текстах (на примере англоязычных глянцевого журналов для женщин и мужчин) [Электронный ресурс] / Д. В. Фоминова // Вестник Ленинградского университета имени А. С. Пушкина. – СПб, 2012. – Языкознание. – Вып. 2. – Том 7. – С. 107–115. – Режим доступа : cyberleninka.ru
16. Швець О. Еволюція поняття «номинативне речення» у лінгвістиці [Електронний ресурс] / О. В. Швець // Режим доступу : http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/shvets_o.v._the_evolution_of_the_notion_nominative_sentence_in_linguistics.pdf
17. Швець О. Структурні моделі номинативних речень французької мови [Електронний ресурс] / О. В. Швець // Режим доступу : molodyrcheny.in.ua/files/conf/fil/05march2015/27.pdf
18. Шевельов Ю. До питання про генезу та природу називних речень / Юрій Шевельов. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 135 с.
19. Letz V. O nominalnych vetach / Belo Letz // Slovenska reč. – Ročnik 1. – 1932/1933. – Číslo 2. – S. 25–34.
20. Miko Fr. Niektoré typy nominativu / František Miko // Slovenska reč. – Ročnik 25. – 1960. – Číslo 26. – S. 25–38.

Витрук Н. Л. Аспекти дослідження номинативних пропозицій в слов'янських і неслов'янських мовах.

Анотація

В статті обозначены основныя напрямлення изучения номинативных предложений в славянских и неславянских языках. Выяснено, что указанный тип синтаксических единиц относится к активно применяемым конструкциям не только в восточнославянских, но и во многих индоевропейских языках, и не только. Установлены следующие аспекты исследования номинативных предложений: происхождение, функционирование, формально-синтаксический, семантико-синтаксический, функционально-стилистический, коммуникативный, прагматический, лингвокогнитивный и тому подобное.

Ключевые слова: *односложные именные предложения, номинативные предложения, аспекты исследования, славянские языки, неславянские языки.*

Vitruk N. L. Research aspects of nominative sentences in Slavic and non-Slavic languages.

Summary

The article outlines the main areas of study of nominative sentences in Slavic and non-Slavic languages as well as peculiarities of their representation in one or the other language. It was found that the specified type of the syntactic units belongs to the actively used structures not only in East Slavic languages, but also in many Indo-European (particularly Germanic, Roman) and not only (Japanese). There were established the following research aspects of the composite nominative sentences: of origin, of functioning, formal syntactic, semantic syntactic, functional stylistic, communicative, pragmatic, linguocognitive etc. However, most investigations were made in the stylistic aspect. Scientists did not neglect the comparative aspect that made it possible to more accurately describe the typical common and different features of nominative sentences. Perspective in the study is seen first of all in further deeper analysis of syntactic peculiarities of nominative constructions in general and in a specific language in particular.

Key words: *composite nominal sentences, nominative sentences, research aspects, Slavic languages, non-Slavic languages.*